

Цапко О.М., кандидат історичних наук,
доцент

Ідея українського народовладдя у політико-правових поглядах Михайла Г рушевського

Проблема народовладдя в Україні є однією із найбільш актуальних та злободенних тем сучасної правової науки. Майже 25-ти річний досвід сучасного державотворення в Україні доводить, що незважаючи на законодавче закріплення основних принципів народовладдя, дана проблема і надалі залишається невирішеною, як з теоретичної точки зору так і з практичної. В сучасній науці під поняттям народовладдя розуміється перш за все належність влади народові та здійснення її народом, або безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

На сьогоднішній день у вітчизняному правовому просторі намітилася тенденція, коли по мірі становлення та функціональної активізації інститутів народовладдя дедалі більше зростає пріоритетність правового регулювання над владно-адміністративним. При цьому право, дедалі більше втрачає свою імперативну динаміку і все більше починає розцінюватися як джерело гарантованості природно - необхідної свободи особи.

Дані зміни стимулюють утвердження ідеї «визначального верховенства права», згідно з якою не лише державні інститути, а й суспільне життя має здійснюватися під гаслом непорушності норм права, а виходячи з цього і сама проблема народовладдя наповнюється новим змістом.

Все це заставляє науковців ще раз повернутися до вітчизняної теоретичного доробку попередників з питань народовладдя. В цьому відношенні особливий інтерес викликає теоретична спадщина М. Г рушевського адже саме в період його активної діяльності, як національного та державного лідера національна концепція народовладдя не лише ним найбільш повно розроблялася, а й була здійснена спроба її практичного втілення в державно-правове та суспільне життя України.

Формування поглядів М. Грушевського на народовладдя в Україні відбувалося через призму дослідження ним української історії. Епіцентром і основною рушійною силою історичного процесу є, на його думку,

український народ. Свої погляди на народовладдя М. Грушевський вперше виклав у своїй вступній лекції у м. Львові 30 вересня 1894 року[1]. Саме в цей час він, будучи молодим 28 річним професором обійняв посаду завідувача кафедри історії Східної Європи Львівського університету. У своїй лекції, розкриваючи свої історіософські погляди на українську історію М. Грушевський також виклав своє бачення місця і ролі народовладдя в ній у кількох засадничих положеннях:

1. Народ, на думку М.Грушевського, «своїми ідеалами і змаганнями, з своєю боротьбою, поспіхами і помилками - єсть єдиний герой історії».

2. Народовладдя в українців існувало на протязі всієї їхньої історії, починаючи ще з княжих часів українська громада «жила своїм життям».

3. Однією з основних особливостей української історії є та, що в ній «князівсько-дружинний устрій не пройшов глибоко в масу народню, не перейняв її цілою системою, як феодалізм західний, не пустив глибоко коріння в самий ґрунт, він зостався чимось зверхнім, досить хитко прив'язаним до народу». [9, 140-155]

4. Український народ, будучи позбавлений на протязі багатьох століть своєї державності, зберігав в собі основні традиції місцевого громадського самоврядування та самоуправління, що дозволяло йому пережити часи лихоліть і колоніального гніту і тим самим зберегти свою національну самобутність.

5. Традиції народовладдя і демократизму повинні в стати в основі побудови майбутньої української державності[1, с. 147].

В розумінні М.Грушевського, серцевиною української ідеї було виокремлення невід'ємного права українського народу на самовизначення і пошук його оптимальних форм.

Від федерації з демократичною Росією М. Грушевський очікував «більший простір і свободу економічного спілкування, створення більш великих і досконалих просвітніх і культурних закладів», а також «велику безпечність від міжнародних ускладнень та утисків» [2, с.47]. На його глибоке переконання саме автономія України у складі російської федерації дозволять найбільш повно реалізувати народовладні права українців, до числа яких він відносив «забезпечення свободи культурного і суспільного самовизначення, нетисненого національного розвитку, можливості вільно влаштувати і розпоряджатися своїми місцевими відносинами і засобами» тощо. Будучи переконаним прихильником ідеї народовладдя М. Грушевський побоювався, що будь-яка централізація державної влади може завдати непоправної шкоди народовладним традиціям українців.

Характеризуючи розроблену М. Грушевським концепцію українського народовладдя загалом, слід відзначити, що вона містить в собі два взаємопов'язані елементи: 1) українське національне відродження, першим і визначальним чинником якого стало запровадження національної державності у вигляді національно-територіальної автономії; 2) широка і послідовна демократизація суспільного життя, соціальні перетворення на користь більшості українського народу[3, с.8].

На думку М. Г рушевського, Центральна Рада була витвором революції, яскравим свідченням інтенсивного зростання національної свідомості українського народу. Треба було, - писав М. Грушевський, - забезпечити волю України, відновивши її старе народовладдя, право народу правити самому всіма своїми справами [2, с.34].

Як Голова Центральної Ради М. Грушевський намагався обґрунтувати автономно-федералістичний принцип побудови української державності. «Українська територія, - наголошував він, - має бути організована на основах широкого демократичного громадського самоврядування, від самого споду (дрібної земельної одиниці) аж до верху - українського сейму. Вона має вершити у себе вдома всякі свої справи - економічні, культурні, політичні, утримувати своє військо, розпоряджатися своїми дорогами, своїми доходами, землями і всякими натуральними багатствами, мати своє законодавство, адміністрацію, суд». Щодо законодавчого процесу в державі, то, на думку М. Г рушевського, «закони повинні приймати депутати сейму, які б обиралися від політичних партій і громадських організацій на пропорційній основі. Однак найважливіші законодавчі акти повинні були б вноситися на розгляд усього народу».

У своїй праці «Хто такі українці і чого вони хочуть» М. Грушевський відзначав, що, залишаючи поміщикам і багатіям рівні з усіма права, перевагу слід віддати владі трудового люду. «Селяни і робітники становлять більшість людности, вони можуть мати більшість депутатів в українському сеймі, яких захочуть мати з тямущих селян і робітників, і з тих просвіщених (інтелігентів), які боронять права трудящого народу»[2,с.49].

Особливу увагу М. Грушевський приділяв питанню розмежування компетенцій української автономної республіки і центру. Так, у праці «Якої автономії і федерації хочуть українці» він відзначав, що справи, до числа яких відносив «справи війни та миру, міжнародні трактати, завідування воєнними силами республіки», спільні валюту, митні збори, пошту, телеграф, залізничний транспорт, кримінальне і цивільне законодавство, слідкування за дотримання прав національних меншин тощо повинно належати до компетенції федеративного центру. Всі інші повноваження повинні належати крайовим органам влади. Водночас, на думку М.Грушевського, Центральний уряд навіть у загальнодержавних справах повинен враховувати волю інших народів, які населяли територію України. «Ми, - писав він, - добуваємо державне право для української землі не для того, щоб панувати над національними меншостями України» [3, с.10].

При розробці власної концепції народовладдя М. Грушевський значну увагу приділяв вирішенню соціально-економічних питань України. Зокрема, розв'язання одного з найбільш важливих питань революції - аграрного - Голова Центральної Ради вбачав в тому, що «земля повинна бути в руках тих, хто на ній працює». Серед соціальних гарантій найбільш важливою він вважав гарантію встановлення 8 - годинного робочого дня і запровадження охорони праці трудящих[4, с.381].

Основні позиції М. Грушевського щодо українського народовладдя знайшли своє відображення і в Конституції Української Народної Республіки (далі - Конституція УНР), яка була прийнята в останній день існування Центральної Ради перед її розпуском німецькими окупаційними військами 29 квітня 1918 року.

Конституція УНР юридично оформила відродження державності України і створила політико-правове поле для формування нової політичної системи. Дана Конституція загалом ґрунтувалася на головних принципах українського народовладдя, зокрема парламентській демократії з перевагою законодавчої влади над виконавчою, децентралізації, широкому розвитку місцевого самоврядування, гарантії основних політичних прав і свобод громадян.

Конституція УНР також засвідчувала, Українська Народна Республіка «єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого не залежною», а «суверенне право в УНР належить народові України».

Згідно з Конституцією УНР, верховним органом влади визначалися Всенародні збори, які мали право видавати закони та формувати вищі органи державного управління. Вищу виконавчу владу мала здійснювати Рада Народних Міністрів. Найвищим органом судової влади повинен стати Генеральний суд УНР, який складався з колегії, що обиралася на 5 років. Конституція також узаконювала незалежність судочинства від виконавчої та законодавчої влади. Однак, у зв'язку з ліквідацією Центральної Ради та наступними після цього подіями Конституція УНР не була реалізована на практиці і залишилася як пам'ятка української політико-правової думки.

Таким чином М. Грушевський, був стійким виразником народно - демократичних поглядів тодішньої української національно - свідомої інтелігенції на проблему народовладдя. Його погляди на народовладдя базувалися на глибокому вивченні вітчизняного історичного досвіду народоправної традиції українців, а також максимально враховували тогочасні політичні реалії української революції 1917-1920 рр.

Список використаних джерел

1. Вступний виклад з давньої історії Руси, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р.//Записки Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові. - Т.IV. - Львів, 1894. - с.140-155.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. - К., 1991. - 240 с.
3. Грушевський М. Якої автономії і федерації хоче Україна. - Відень, 1917. - 22 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник. - К.: Видавництво «Генеза», 2004. - с. 381 - 382.